

zastavljen osrednji načelni problem, problem njene splošne orientacije, ki je v neposredni zvezi z njenimi raziskovalnimi postopki. Ko pa razmišljamo o notranji podobi naše vede, o njenih metodah in njenem odnosu do besedne umetnine, je prav, če gledamo na vse to z nekega višjega stališča, s stališča resnice. Nobena metoda namreč ni uspešna, če ni pripravljena nenehoma preizkušati svojih dognanj in tez ob stvarnih dejstvih, če ni sposobna svojih trditev in sodb spremeniti, kakor ji narekujejo ta dejstva. Ravno ta lastnost pa odlikuje delo Franceta Kidriča in Ivana Prijatelja in ravno iz nje je nastalo vse tisto, kar je pozitivnega in pomembnega v sodobni slovenski literarni zgodovini.

Franc Jakopin

RABA POGOJNIH VEZNIKOV

V prispevku hočem opozoriti na nekatera vprašanja, ki se porajajo pri rabi pogojnih veznikov v slovenščini. Trdnejši zaključki pa bodo možni šele takrat, ko bodo vezniki v celoti pretreseni v svojem razvoju in današnji funkciji. Naše šolske slovnice od Janežičeve, Sketove in Breznikove do obeh pogojnih kolektivnih obravnavajo veznike v sklopu priredij in podredij, kar sicer veznike prikazuje v sami akciji, vendar zaradi normativnega stališča osvetljujejo s pomočjo najznačilnejših in najjasnejših primerov bolj tradicionalno klasifikacijo stavkov — to ne velja popolnoma za Breznika, ki navaja tudi historično gradivo in tako ne začrta zaokrožene podobe današnjega knjižnega jezika. Z vidika samih veznikov pa na ta način ni bilo mogoče do potankosti razložiti delovanja vezniškega mehanizma, niti niso bili označeni faktorji, ki vplivajo na določitev pomena tega in onega veznika — saj je znano, da nekateri vezniki sami na sebi še nimajo do kraja določenega pomena, temveč ga dobijo šele s kontekstom, medtem ko morejo imeti druge besede že same na sebi svoj neodvisen pomen.

Če zasledujemo pojave v jeziku, bomo takoj trčili na problem pisanega in govornega jezika. Pri govornem jeziku je vsepolno spremljevalnih elementov, ki omogočajo skop, a razgiban jezikovni izraz: že sama situacija govorečih, določena medsebojna uglašenost, podobne življenjske in jezikovne izkušnje, enak način mišljenja, mimika in potek govorne melodije. Vse to reducira govor na minimum. Kadar pišemo za javnost, imamo zmeraj pred očmi več ljudi, ki naj bi razumeli tekst v vseh njegovih miselnih in emocionalnih odtentkih, in del spremljevalnih sredstev morajo tu nadomestiti ločila in drobna izrazna pomagala; zlasti odvisniški vezniki imajo pri tem važno nalogo. Frekvenca le-teh je v navadnem govoru (posebno v narečju) veliko manjša kot v pisanem tekstu, misli so odsekano nanizane, ne pa razvrščene in jezikovno povezane v medsebojni odvisnosti. Miklošič primerja tak način izražanja s slikarstvom brez perspektive; in v starih tekstih, ki niso oprti na neko literarno tradicijo, najdemo govornemu podoben način izražanja (n. pr. staroruski teksti nereligiozne vsebine — letopisni odlomki, pravni spisi itd. — so klasičen primer takega teksta).

Po postanku so vezniki dokaj različni. Eni so zelo stari in jim je težko najti izvor in etimološke zveze, drugi so mladi, tako da je njih razvoj skoraj na dlani in vezalna moč morda še ni do kraja izoblikovana. Pomenska stran

nekaterih veznikov je neodvisna; pomen in veljava sta očitna brez ozira na okolico (*ker*). Drugi uvajajo dva ali več tipov stavkov in jim moremo šele iz konteksta določiti pomen; tako spoznamo funkcijo veznika *da* šele takrat, ko je znana glagolska oblika v nadrejenem stavku, ali pa je značaj veznika (ko) določen z glagolsko obliko v odvisniku (indikativ : kondicional). Naprej pa je samo od veznika odvisno, v kakšnem odnosu bosta dva stavka. (*Ko pride domov, vidi sina — Ko bi prišel domov, bi videl sina*). V navedenem primeru sta stavka v časovnem oz. pogojnem odnosu.

Težko je reči, od česa je odvisna ta dvojnost vezniškega pomena. Veznik *ker* ima vselej jasno začrtan vzročni pomen, *da*, *če* in *ko* pa so v svoji rabi širši in zato spremenljivi zlasti *da* in *ko*. Razlika je n. pr. pri *ko* : *če* stilistična, kadar uvajata oba odvisnike s kondicionalom (*Ko bi bil doma, hiša ne bi bila zgorela!*: *Če bi bil doma, hiša ne bi bila zgorela*). Kadar pa uvajata odvisnike z indikativom, je razlika gramatična (*Ko zazvoni, se učenci umirijo*: *Če zazvoni, se učenci umirijo*).

Pri nadrobni obravnavi veznikov se moramo v prvi vrsti nasloniti na živ jezikovni občutek. Predvsem se zaradi prakse v dosedanjih slovenskih slovnicaх vprašamo: ali more biti merilo za razlikovanje med uresničljivim (Slovnica 1956) in možnim (v prejšnjih slovnicaх) ter irealnim samo v uporabi veznika, ali ga moremo najti v čem drugem. Zdi se, da so stali slovničarji pred nerešljivo nalogo, kako izpeljati in utemeljiti ločitev neuresničljivega od možnega pogoja. Do četrte Breznikove slovnice ni bilo nobene formalne razlike med tako imenovanimi potencialnimi in irealnimi stavki. Naveden je bil pač tak primer, podkrepjen še z ustreznim adverbom, da je omogočal razlago potencialnosti, vendar brez ozira na veznik. (Trojno razdelitev pogojnih odvisnikov so prevzeli iz latinskiх slovnice, kjer je bila potencialnost izražena s posebnim konjunktivom.) V Breznikovi četrti izdaji in v slovnici 1947 je temeljilo razlikovanje obeh tipov zvez na pravilu, da se veznik *ko* ne sme rabiti v potencialnih stavkih, *če* pa ne v irealnih. Zadnja izdaja slovnice 1956 pa je uvedla formalno drugačno razdelitev. *Če* je ostal prepovedan pri irealnih stavkih, in veznika *ko* ne prištevaljo med uresničljive primere, kamor so uvrščeni tudi bivši potencialni stavki.

Uresničljivost pa je zmeraj košljiva. Ene zveze so docela uresničljive (*Če je suša, je slaba letina*), druge manj (*Če bi se zdaj učil, bi še izdelal*). K temu porušenju tradicionalne razdelitve na tri vrste pogojnih zvez je verjetno pripomogla M. Rostoharja zahteva po upoštevanju psihološke stvarnosti v gramatiki (Razprave SAZU II 1953, Razred za zgodovinske in socialne vede). Za gramatika pa ni Rostoharjeva razlaga primerov pogojnih stavkov brez pridrška sprejemljiva. N. pr. stavek: *Stric bi mi dal denar* je zanj dokončno izražen, ker upošteva nek nakazan pogoj, ki jezikovno ni realiziran. Teh pogojev je seveda lahko nešteto, in zelo različnih, gramatik pa lahko upošteva samo tisto, kar je jezikovno realizirano. Po M. R. bi bil edino možen logičen zaključek tega stavka: *Stric bi mi dal denar, če bi mogel*. Celotni stavek pa bi se lahko glasil tudi na pr.: *Stric bi mi dal denar, če ne bi bil skopuh*, kar gotovo ni vseeno.

Veznik pa nikakor ne more prevzeti vloge določanja, ali je pogojna zveza uresničljiva, oz. potencialna, ali irealna. Iz primerov, vzetih iz sodobne slovenske književnosti, je razvidno, da tak vezniški regulator med potencialnostjo in irealnostjo v zavesti pisateljev ne obstoji. Formalno je popolnoma vseeno, ali gre za prvo ali za drugo; v obeh primerih gre za kondicional pri veznikih

ako, če, ko in za kondicional ali indikativ pri veznikih *da, da (le), (samo) da*. Tu je v celoti prepuščeno presoji bralca, kam bo take pogojne zveze sprejel; samo vsebina obeh stavkov more nakazati potencialnost ali irealnost. Več možnosti za zaznavanje potencialnosti je seveda takrat, kadar so stavki v sedanjosti, v preteklosti pa potencialnosti ne more biti.

1. *A kaj bi se zgodilo, ko bi se znašli preko meje?* (Potrč, Zločin)
2. *A kako bi bilo, če bi nas Avstrijci prijeli?* (Potrč, Zločin)
3. *To ti rečem, ko bi se kaj takega namerilo, bi ju jaz poprej pobil, preden bi nas prijeli.* (Potrč, Zločin)
4. *In mama bi se mu še zdaj lahko smejala, če bi bila živa.* (C. Kosmač, Pomladni dan)
5. *To bi tudi storil, če bi vedel za pot do njih.* (M. Kranjec, Usodno molčanje, KPD 1956)
6. *Zdaj bi še dojenčki govorili, če bi mogli ...* (M. Kranjec, *ibid.*)
7. *Ko bi bil ženska, bi tako delal, Marie.*
Niti ko bi mi dali Peterburg in Moskvo, bi teh pogojev ne sprejel. (L. Tolstoj, *Vojna in mir* prev. Vl. Levstik)

V primerih 1 in 2 uporablja pisatelj za isto pogojno zvezo različna veznika (*ko, če*); v primeru 3 imamo veznik *ko* za potencialno pogojno zvezo; primeri 4, 5 in 6 navajajo *če* za povsem irealen pogoj; izjemno pa je stanje pri prevajalcu Vl. Levstiku, ki rabi, kot se zdi, veznik *ko* za izrazito irealen pogoj, kot ga pač predpisuje slovnica. Pri vezniku *ko* je stalno računati tudi s časovnim odtenkom, ker je to pri indikativu pač njegova glavna značilnost.

Prav posebno zanimivi pa so pogojni vezniki z vidika stilistično-emocionalne vrednosti. Tega momenta slovnice niso zajele, čeprav je pri pretresu teh veznikov bistvene važnosti. Vzemimo primer:

Ako bi zmožel, bi si kupil knjigo.
Če bi zmožel, bi si kupil knjigo.
Ko bi zmožel, bi si kupil knjigo.
Da zmorem, bi si kupil knjigo.
Da bi zmožel, bi si kupil knjigo.
Da le zmorem, bi si kupil knjigo.
Da bi le zmožel, bi si kupil knjigo.
Samo da zmorem, bi si kupil knjigo.
Samo da bi zmožel, (pa) bi si kupil knjigo.

Iz različnega uvajanja gornjega stavka in s pritegnitvijo realnih zvez — na prvi pogled je očitno, da ne gre za golo sinonimiko — se nam izlušči naslednja ugotovitev.

Ako je stvaren in se uporablja več v resničnih pogojih kot v pogojih s kondicionalom; za vsakdanje izražanje je pretrd in okoren, pogost je v strokovnem in znanstvenem slogu (*Ako pomnožimo števec in imenovalec z istim številom, se rezultat ne spremeni*), kjer močno in jasno poudari pogoj. Učinkovati pa more tudi patetično. Nekak slovesen miselni zaključek izraža še pri Prešernu in je tudi poetično učinkovit: *Ak' pa naklonijo nam smrt bogovi ...*; tu se ga s *če* ne bi dalo nadomestiti, kajti *če* bi bil na tem mestu stilistično bled in šibek.

Veznik *če* je v današnjem knjižnem in pogovornem jeziku nedvomno najbolj nevtralen pogojni veznik. Njegova raba sega od najbolj suhega in strokovnega teksta do poezije, tu seveda v zavestnem izboru. Lahko bi ga imenovali pogojni veznik par excellence, čeprav ga najdemo tudi pri nekaterih

drugih odvisnikih. Zgovorna je pogojniška polnost v primeru: *Če pridem k vam, bom vse požgal in porušil.* — Če. (Filip Makedonski in Špartanci)

Ko rabimo v časovnih in pogojnih odvisnikih, v slednjih samo v zvezi s kondicionalom. Toda čist je samo na svojih konicah, vmes sta velikokrat združena časovni in pogojni odtenek. Indikativ mu v odvisniku zagotavlja časovnost, kondicional pogojno vezavo. Ker v večini primerov z veznikom ko ni verjetnosti za izpolnitev pogoja v odvisniku in s tem v zvezi tudi ne v nadrejenem stavku, predstavlja ko nekakšen emocionalen most k neizvršenemu ali neizvršljivemu pogoju: govorečemu je veliko do tega, da bi se pogoj bodisi izpolnil ali ne izpolnil, in z obžalovanjem ali veseljem ugotavlja ugodno ali neugodno stanje zaradi neizpolnjenega pogoja.

Takšno je ljudstvo tod, vse bi vam dalo, ko bi le imelo. (Potrč, Zločin.)

Ko bi bil skočil z vlaka, bi si bil zlomil nogo!

Pri da se osebna prizadetost govorečega še stopnjuje; če pa je okrepljen z adverbom *samo* ali členico *le*, je pozornost obrnjena zgolj na pogoj.

Podrobno proučevanje vloge veznikov v slovenskem jeziku bi moglo odkriti še mnogo značilnosti, ki niso tako očitne, vendar so v življenju in rabi jezika izredno pomembne.

Franc Zadavec

POGLEDI NA REALIZEM PRI SLOVENCIH MED VOJNAMA

Hiter in sistematičen vpogled v značaj realizma v slovenski književnosti in v nazore o estetskih načelih realizma v književni publicistiki in kritiki je za razdobje med dvema vojnama zelo otežkočen. Prvič zato, ker večinoma še manjka analiza književnih del, ki v tem času spadajo v nazorsko in stilno območje realizma, drugič pa zato, ker tudi teoretični pogledi na realizem še čakajo bibliografske zabeleže in kritičnega pretresa.

Vemo, da značaja neke književne stilne vrste ne določa nič tako avtentično kakor književna dela, v katerih tak in tak stil in nazor umetniško živita, saj sta stvarna estetska volja in tvorna misel uresničeni samo v teh delih. Vendar pa je koristno in nujno spoznati tudi tisto estetskoteoretično pisanje, ki je sooblikovalo ali pa zaviralo neko književno smer. Zato vprašanje, kaj vse so si v slovenski revialni esejistiki in književni kritiki estetskoteoretično predstavljali o realistični književnosti in kaj so tudi praktično pričakovali od nje, ni samo zanimivo, marveč tudi eno važnejših vprašanj slovenske literarne zgodovine in zgodovine slovenske estetskoteoretične miselnosti med vojnama. In namen tega članka je opozoriti na obseg in kakovost pogledov, ki se v naši revialni književni publicistiki in literarni kritiki teh dveh desetletij nanašajo na realizem. Preglednost, še bolj pa ustroj vprašanja samega narekujeta, da opazujemo teoretični odnos do realizma v vsakem izmed obeh desetletij posebej.

I

Estetiki tistega ekspresionizma, ki ga je teoretično in v umetniški besedi gojila skupina mladih katoliških pesnikov, in estetiki, ki je priporočala književniku »nezainteresirano«, pasivno opazovanje in oblikovanje življenjskih po-